משנה · ראשונים · רמב״ם · סדר זרעים

רמב"ם על משנה פאה

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רמב"ם על משנה פאה

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רמבם-על-משנה-פאה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
משנה א 5
משנה ב 6
משנה ג 6
משנה ד 7
משנה ה 7
משנה ו 7
פרק ב 8
משנה א 8
משנה ב 9
משנה ג 10
משנה ד 10
משנה ה 10
משנה ו 10
משנה ז 10
משנה ח 10
פרק ג 11
משנה א 11
משנה ב 11
משנה ג 11
משנה ד 11
משנה ה 12
משנה ו 12
משנה ז 13
משנה ח 13
פרק ד 14
משנה א 14
משנה ג 14
משנה ד 14
משנה ה 14
משנה ו 15
משנה ז 15
משנה ח 15
משנה ט 15
משנה י 15
משנה יא 16
פרק ה 16
משנה א 16
משנה ב 16
משנה ג 16
משנה ד 17
משנה ה 17
משנה ו 17
משנה ז 17
משנה ח 18
פרק ו 18
משנה א 18
משנה ב 18
משנה ג 19
משנה ד 19
משנה ה 19
משנה ו 19
משנה ז 20
משנה ח 20
משנה ט 20
משנה י 20
משנה יא 21
פרק ז 21
משנה א 21
משנה ב 21
משנה ג 22
משנה ד 22

משנה ה 22
משנה ו 22
משנה ח 23
פרק ח 23
משנה א 23
משנה ב 23
משנה ג 24
משנה ד 24
משנה ה 24
משנה ו 25
משנה ז 25
משנה ח 26
משנה ט 27

פרק א

משנה א

ענין המסכת הזאת להתבונן במצות פאת שדהו ומה שנכלל בה כמו שיתבאר לקמן ומה שאמר אין להם שיעור אמנם הוא מה"ת אבל מדרבנן יש לה שיעור והשיעור שנתנו לו לא יהיה פחות מחלק משש כמו שיתבאר אח"כ:

והראיון. הוא דברי הכתוב יראה כל זכורך (דברים ט"ז:ט"ז) ואמ' ולא יראה את פני ה' ריקם (שם) ואיננו קוצב כמה שיעור הקרבנות אשר יקריב בעלותו ועוד יתבאר זה במסכת חגיגה (פ"ק ז.) ויש עוד דברים אחרים שאין להם שיעור כגון עפר סוטה ורוק יבמה ואפר פרה ודם צפור המצורע ואולם לא ספרם כי אע"פ שערכם נכבד אין בהם תוספת שכר ואלה שספר בכאן כפי שיוסיף בהן יהיה תוספת שכרו:

וגמילות חסדים. הוא שם נופל על שני ענינים מן המצות האחד שיעזור האדם לישראל בממונו כגון צדקה ופדיון שבוים והשני שיעזור אותם בגופו כגון ניחום אבלים וללות את המתים ולבוא לחופת חתנים ודומה לזה ומה שאמר בכאן גמ"ח אין לה שיעור רוצה לומר לעזור האדם בגופו אך שיעזור אותו בממונו יש לו שיעור והוא חמישית ממונו ולא יתחייב לתת יותר מחמישית ממונו לבד אם עשה כן במדת חסידות ואמרו (כתובות דף נ.) נמנו באושא להיות אדם מפריש חומש נכסיו למצוה וביאור זאת ההלכה אצלי מה שאומר והוא כשהאדם יראה שבוים שהוא חייב לפדותם כאשר צוה הקב"ה או רעבים או ערומים שהוא חייב להשביעם ולכסות מערומיהם כמו שאמר די מחסורו אשר יחסר לו (דברים ט"ו:ח') ופירושו למלאות חסרונם כשיהיה מה שיחסר להם או מה שיצטרכו לפדיונם פחות מחמישית ממונו או כפי חמישיתו אבל אם יצטרך לתת להם יותר מן החומש יתן חמישית בלבד ויסתלק מלתת עוד ולא יהיה עון עליו בהמנעו להשלים כל מה שצריך להם לפי שצרכם יותר מן החומש אבל אם לא נזדמן לו דבר מאשר זכרנו יוציא החומש מן הריוח ולא מן הקרן ויתנהו בצרכי מצות: וענין מה שאמר אוכל פירותיהן והקרן קיימת לו מה שאומר לך כי המצות כולן נחלקין בתחלה על שני חלקים החלק האחד במצות המיוחדות לאדם בנפשו במה שיש בינו ובין הקדוש ברוך הוא כגון ציצית ותפילין ושבת ועכו"ם והחלק השני במצות התלויות בתועלת בני אדם קצתם עם קצתם כגון אזהרה על הגניבה והאונאה והאיבה והנטירה וכגון הצווי באהבת איש את חבירו ושלא יסית אדם להזיק לחבירו ואל יעמוד על דם רעהו וכבוד אבות והחכמים שהם אבות והכל כשיעשה האדם המצות המיוחדות לנפשו מה שיש בינו ובין בוראו תחשב לו לצדקה ויגמלהו הקב"ה עליה לעוה"ב כמו שנבאר בפ' חלק וכשיעשה

האדם המצות התלויות בתועלת בני אדם זה עם זה כמו כן תחשב לו לצדקה לעוה"ב לפי שעשה המצות וימצא טובה בעוה"ז בעבור שנהג מנהג הטוב בין בני אדם כי כשינהג מנהג הזה ינהגו אחרים כמנהגו יקבל כמו כן שכר מהענין ההוא וכל המצות שבין אדם לחבירו נכנסות בגמ"ח ושים לבך עליהם כי כן תמצאם שהרי הלל הזקן (שבת פ"ב דף לא.) כשאמר לו הנכרי למדני תורה על רגל אחד אמר לו דעלך ביש לחברך לא תעביד וכשתחקור על הענין הזה תמצא ת"ת שקול כנגד הכל כי בת"ת יזכה האדם לכל זה כמו שבארנו בתחלת דברינו שהתלמוד מביא לידי מעשה:

משנה ב

יש מי שיקרא ענוה בוי"ו ופירושו מה שתענה הארץ אם זרע רב או מעט ויש מי שיקרא ענבה בבי"ת ופירושו גודל הגרגרים או דקותם ורוע פריהם ושני הענינים קרובים זה לזה והסברא היוצא משלש אלה הדרכים אינו אלא לתת לעניים מתנה יתירה ואם תהיה השדה גדולה והעניים מועטים יתנו לפי גודל השדה ואם הארץ מעוטה והעניים רבים יתנו לפי רוב העניים וכן אם תוציא הארץ זרע רב והעניים מועטין יתנו הרבה ומאשר זכרנו יתבאר לך שאר עניני ההקש בג' ענינים אלו:

משנה ג

דעת ת"ק שיעזוב הפאה מאיזה צד שירצה. ור"ש אומר שהיא פאה מכ"מ שיניחנה אך לא תעלה לו מצות פאה עד שיעזוב בקצה שדה על כל פנים כשיעור פאה הראויה לשדה ההיא מפני הרמאים שהם קוצרים פאות השדה וכשנשאל אותם אומרים במקום אחר נניחנה וכן יאמרו לכל מי שיראם והם קוצרים בכ"מ עד שיקצרו כל השדה ור"י אומר שהמניח באיזה מקום שירצה או בקצה (נ"א בתחלת) השדה או באמצעה אינו פאה בשום פנים אבל הוא הפקר ולא נקרא פאה משיניח בתחלת השדה או באמצעיתו אא"כ הניח בקצה השדה ואפי' שורש א' לפאה ויעזוב כל מה שיעזוב בזולת המקום ההוא נסמך אל השרש ההוא והוא מה שיאמרו סומך לו משום פאה. ופי' שייר השאיר והותיר. ופי' הפקר הדבר המשולח לכל ב"א לקחתו כמו שיתבאר בזו המסכת' ודע כי הפאה היא לעניים בלבד ופי' משום מצד כך וכך ומי שאומר שהפאה שהניח בתחלת השדה או באמצע השדה הפקר ר"ל הוא מותר לכל בני אדם ור' שמעון אומר שהוא פאה ואף ע"פ שלא עלתה לו מצות פאה עד שיניחנה בסוף השדה לא יתירוהו אלא לעניים בלבד והלכה כר"ש:

משנה ד

נאמר א] בכאן אוכל להוציא הכופר ופירושו אלחנ"א והלילוגא והאלצפיר והם צמחים שיצבעו בהם מיני הצבעונים והדומה להם שאינם חייבים בפאה לפי שאמר הכתוב (ויקרא יט) ובקצרכם ומלת קציר נופלת על קצירת כל דבר הנאכל. ופירוש נשמר שיהיה במשמרת שכל דבר המופקר ואינו בשימור אינו חייב בפאה לפי שאמר הכתוב בענין פאה תעזוב אותם (שם) וזה מלשון משולח ונעזב ר"ל הפקר:

וגדולו מן הארץ. ר"ל שיהיו לשרשיו שריגים משתרגים תחת הארץ ובהם יפרה להוציא מכללם הכמהי' והפטריו' שאינם חייבי' בפאה מפני שאמר הכתוב קציר ארצכ' (שם):

ולקיטתו כאחת. ר"ל שיאספהו כולו בפעם אחת ואז יהיה חייב בפאה להוציא התאנים והדומה להם שלא יאספו בפעם אחת עד שנתבשל זה אחר זה שאין לנו לחייב בפאה אלא כל שיקצרוהו בפעם אחת כי הוא לשון קציר:

ופירוש מכניסו לקיום ר"ל אפשר בו להיות אצור וכמוס באסמים להוציא מכללו הירקות כולם שאין לנו לחייב בפאה אלא כל דבר הנאצר כגון החטה ושעורה כמ"ש הכתוב פאת שדך לקצור ולא יפול על שדה ירק שם קצירה:

ושם תבואה נופל על חמשת המינים והוא חטה והוא שני מינים והשעורה והוא שלשה מינים א] ואלוהם חמשת מינים הנזכרים בכלמקום:

וקטניו'. הם כמו פולים ואפונים והלוביא והשומשמין וזולתם מן הדומה להם: ופירוש בכלל הזה כשנשלמו בהם אלו התנאים הראוים בחיוב פאה ולפיכך יתחייבו בפאה:

משנה ה

אוג. הוא הסומאק אשר בארץ הצבי והוא צמח ב] שיעבדו בו העורות ויש לו אשכלות כאשכלות הגפן ויאכלו:

חרובין. ידוע:

ואגוזים ושקדים. כמו כן ידועים ואלה האילנות כולם נמצאים בהם התנאים הנזכרים בכל מה שיתחייב פאה ולפיכך הם מחויבים בפאה:

משנה ו

דע שהפאה לא תתחייב להוציא ממנה מעשרות ושמור זה העיקר שכל מי שלא הניח פאה וקצר כל השדה כולה יוציא הפאה ממה שקצר וכן אם לא הוציא מן השבלים הקצורים יוציא מן החטה אחר שידושו אותה וימרחוה ויבררוה ואפילו טחנה יוציא הפאה מן הקמח וזה העיקר מבואר בגמרא מכות (דף טז:) וממה שיש לך לזכור תמיד שההפקר והוא הדבר הנעזב והמשולח אינו חייב במעשרות ופירוש מריחה מריקה וזאת

המלה מושאלת בדרך המליצה בענין ברירת החטה מן התבן והשלמת צרכי הזרע עד שלא ישאר לעשות בו אלא להוליכו אל האוצר והוא דומה כמו הממרק לכלים שאין עושין אותו המרוק אלא כשנשלם הכלי וכשיקצר הזרע הנזרע כולו ויודש ונברר מן התבן אז יפריש מן הזרע ההוא תרומה ומעשרות המחויבות לו ואח"כ יוציא הפאה שנתחייב בה בזרע ויתננה לעניים אבל קודם הברירה צריך להפריש הפאה תחלה ואחר כן המעשרות ויתן הפאה לעניים והפאה עצמו אינה מחויבת במעשרות. וכן יש לו להפקיר מן הזרע מה שירצה קודם ברירתו אבל אחר הברירה לא יפקיר ממנו כלום עד שיפריש המעשרות:

ור"ע אומר. שמותר לו לקחת החטה הנידושה בטרם שיבררו אותה ויזרענה:

והעיקר בידינו שהכהן והלוי כשיקנו החטה אחר הקצירה והדישה והברירה יש להם להוציא התרומה והמעשר המחויבות באותו הזרע מרשותם ולתת אותם לכהנים ולוים אחרים והוא קנס להם וכן אמרו קנס קנסו בהם שלא יהו קופצין לגרנות ולגיתות ועל כן אמר בכאן שהמעשרות שלהן כל זמן שלא נכנס לגורן בענין שיתחייב מעשר וזהו כשימרחו אותו. וההקדש אינו מחויב מתנה מכל המתנות לא מעשרות ולא זולתם וגזבר שם הפקיד השומר נכסי ההקדש ואמר שכל מי שהקדיש גרנו ואח"כ פדאו מיד הגזבר ועודנו בקמה או קציר בטרם הברירה יתחייב להוציא המעשרות ואם ימרחהו הגזבר ופדאוהו בעליו אחר כן לא יתחייב במעשרות שבעת שנכנס בחזקת חיוב המעשרות היה ברשות ההקדש שאינו מחויב במעשר ואין הלכה כרבי עקיבא:

פרק ב

משנה א

אלו מפסיקין לפאה.לחלק השדה ולעשותה שתי שדות ויתחייב להניח פאה בכל אחת מהם כפי מה שנתחייב כמו שאמר הכתוב פאת שדך (ויקרא י"ט:ט') ואמרו ובלבד שלא יוציא משדה לחברתה:

ושלולית. היא תעלה או גולת מים שנמשכים ממנה אמת המים להשקות בהם מקומות אחרים וכן אמרו (ב"ק דף ס"א.) בפירוש זאת המלה אמת המים המחלקת שלל לחברותיה:

ודרך היחיד. ד' אמות ודרך הרבים ט"ז אמה:

ושביל הרבים ושביל היחיד. הוא שיהיה דרך בין שתי השדות אם לאיש אחד שעובר משם לגנו או לשדהו או שיהיה השביל לרבים אפילו שיהיה אותו השביל צר מאד ובלבד

שתהיה הדרך ההיא סלולה ותמידה בימי החום ובימי הקור אבל אם לא היתה תמידה רק תהיה נפסקת בימות הגשמים לא תפריש בין ב' השדות אלא אם תהיה רחבה כפי המדה אשר זכרנו ר"ל ארבע אמות ליחיד וט"ז אמה לרבים והודיענו דרך היחיד ודרך הרבים לפי שיצטרכו שניהם עכ"פ שאלו היה אומר דרך היחיד היינו אומרים כי דרך היחיד בלבד יפריש כי אין לו דרך אחרת והוא הולך ושב עליה תמיד אבל דרך הרבים לא תפריש מפני שהרבים יש להם דרכים רבים מלבד זו ואפשר שיניחוהו ולא יעברו עליו ואילו הודיענו ג"כ שדרך הרבים תפריש היינו אומרים שהענין ההוא מפני שרחבה שהיא י"ו אמה אבל דרך היחיד לא על כן הודיענו כי שני הדרכים יפסיקו לפאה ותרגום משעול הכרמים שביל כרמיא (במדבר כ"ב:כ"ד):

ובור. הארץ שלא נזרעה ולא נעבדה אבל נשארה שממה:

וניר. היא הארץ אשר שדדו אותה והפכו אותה בחרישה וזאת המלה בלה"ק היא באמת והוא נירו לכם ניר (ירמיהו ד':ג'):

וזרע אחר. שיזרע זרע אחר להפריש בו בין שני הזרעים כגון שיפריש בין החטה בזרע פולים או אפונים וכיוצא בזה ואלו הג' דברים ר"ל בור וניר וזרע אחר לא יפרישו עד שיהיה ברחבם ג' מעניות כמענית המחרישה:

ופי' שחת מל' השחתה וענינו בזה המקום הקוצר גז לבהמות ואין הלכה כר"מ:

משנה ב

אמת המים. היא תעלה או גולת מים. וענין אינה יכולה להקצר כאחת כי כשיהיה בצד א' לא יוכל לשלוח ידו ולקצור בצד אחר:

ומעדר. מקום קשה כחלמיש שלא יוכלו הבקרים לבקוע אותו במחרישות אבל יחפרוהו בכלי ברזל ב] העושים לחפור בארץ ועל כן אמר הארץ ההיא אע"פ שהבקרים לא יוכלו לחרוש אותה כשישאר בין שתי השדות מן הארץ ההיא מקום שלא חפרוהו ולא חרשו אותה אינו מפריש בין שתי השדות אחרי שאפשר לחפור אותו בידים ולחרוש יהיה נחשב כמחובר ונותן פאה אחת לכל ואע"פ שהבקרים לא יוכלו לחרוש אותו וטעם זה כי כשנזרע הארץ ההיא יחפרוהו בידים וכשיראה אדם מקום שאינו חפור לא יאמר שהוא בור ויפסיק אבל יאמר עוד יחפרו אותו לאחר זמן שאי אפשר שיחפרו הכל פעם אחד כך פירשו הקדמונים זאת ההלכה ואני אפרש בה פירוש אחר ואומר שזה המקום הנקרא מעדר אינו מקום מישור אבל הוא הרים וגבעות והראיה על זה מה שאמר וכל ההרים אשר במעדר יעדרון והוא אומר אע"פ שהיא עולה ויורדת וא"א לחורש לבקוע אותה בכלי החרישה במענה אחת מפני שיש בה מקומות תלולות ומקום אחד גבוה ואחד נמוך

אבל יחרוש אותה מקומות מקומות ועל כן אין לחשב אותה נחלקת כדי שנוציא פאה מכל הר או מכל גבעה אבל פאה אחת הוא נותן לכל מפני שכל הזרע מחובר והלכה כר' יהודה:

משנה ג

וענין שאמר הכל כל שנזכר למעלה: ופירוש גדר ידוע ובלבד שיהיה גבוה הגדר עשרה טפחים ואז יפריש בין האילנות ויוציא פאה מכאן ופאה מכאן: ופירוש שער כותש הוא הבדים והפארות ירצה לומר ענפי האילנות שהיו נוגעין בגדר ומשולחין עליו ואז יהיה כמחובר ואמרו בגמ' כעלי במכתשת ענינו שינטו הפארות על הקיר:

משנה ד

רואין זה את זה. שלא יהיה בין אילן לאילן שום סתר שיסתיר ביניהן ויהיה מרוחק זה מזה שאם יעמוד האדם אצל האחד ג] יראה השני: ופירוש בכל רוח בכל הצד כגון להוציא פאה אחת מכל הזיתים שבמזרח המדינה ופאה אחת מכל מה שיש במערבה ואין על רבן גמליאל חולק ואין הלכה כר' אליעזר ב"ר צדוק:

משנה ה

שני מיני חטים. ידוע כי יש ממיני חטים גסים ויש דקים ויש מהם ירוק ויש מהם אדום וכל הדבר הזה מבואר:

משנה ו

הלבלר. הוא הסופר:

וזוגות. הם שני המקבלים כגון הלל ושמאי שקבלו משמעיה ואבטליון המקבלים מיהודה בן טבאי ושמעון בן שטח כמו שהתבאר במס' אבות:

משנה ז

קרסמוה. כמו כרסמוה והוא מענין כריתה ואולי הם שתי לשונות בלשון הקודש ויאמרו קרסם וכרסם בענין כריתה ואמר הכתוב בחיוב הפאה ובקצרכם שנהיה אנחנו הקוצרים:

ומה שאמר קצרוה נכרים כשיקצרוה לנפשותם או לעשות היזק אבל אם ישכור אותם או קצרו לבעל השדה הוא חייב פאה:

משנה ח

כשידע הלוקח שקצרו חציה נתחייב בלא ספק לתת כל הפאה המחויבת לתת לאותה שדה לפי שאין לו רשות למכור מתנות הקב"ה ולפיכך יהיה כאלו לא מכר לו אלא מה

שנשאר בשדה אחר הוצאת הפאה שנתחייבה אותה השדה וכן הפודה מן הגזבר יוציא הפאה כולה מן החצי שפדה:

פרק ג

משנה א

מלבנות. הם ערוגות ערוגות מרובעים דומים לדפוס שעושין בו הלבנים והם מרובעות. וכבר פירשנו (פ"א מ"ד) ששם התבואה נופל על חמשת המינים ומחלוקת ב"ש וב"ה אינו אלא כשיהיו אלו האילנות רחוקות זו מזו כגון שיהיו מהן י' אילנות בתוך נ' אמה ב[על נ' אמה אבל אם היו רחוקות יותר אין שם מחלוקת שיש לו להוציא פאה מכל א' ואחד וכן אם היו יותר קרובים מזה אין שם מחלוקת שהוא מוציא פאה מאחד על הכל:

משנה ב

מנמר. הוא שיזרע מקומות מקומות מן השדה כדמות עור הנמר שהוא נקודות נקודות וביאר הגמרא שזה הדמיון הוא שעוקר היבש ויניח הלח וזהו מה שאמר ושייר קלחים לחים ר"ל שעקר היבש והניח הלח:

ופי' שבת בל' לע"ז אני"ט ובל' ערב אל שב"ת:

וחרדל. הוא בלשון ערבי אל כרד"ל ובל' לע"ז שינאפר"י וטעם זה הענין שמנהג ב"א לזרוע אותן פרודות בערוגות והוא מה שאמר בגמ' מפני שדרכן לזרוע ערוגות ערוגות ואין הלכה כרבי עקיבא:

משנה ג

המחליק. החותך כמו מחליק פטיש (ישעיה מא):

ואפונין. זרעונים:

וכרם המדל. כרם מדולדל גזור ממלת דל והוא שיבצור מקצתו וימכור ויעזוב הנשאר לדרוך או ליבש אמר שחייב לתת פאה מן השארית הנשארת כפי מה שנשאר לא כפי הכרם כולו וזה כשיבצור הענבי' מכל צד מצדי הכרם אבל כשיבצור מצד אחד ומכר והניח הנשאר יתן ממה שנשאר פאה המחויבת לכל הכרם וזהו פירושו מה שאמר המחליק מאחת יד ר"ל הבוצר או הקוצר מצד אחד:

משנה ד

האמהות. הם הבצלים השמורים לזרע ואין הלכה כר' יוסי בשני דברים אלו:

משנה ה

קלחי אילן. הם שרשי צמחים שהם מחויבים בפאה ואינם אילן וכן יבואר בגמרא: ומה שאמר נותן פאה מכל אחד ואחד חוזר על הלוקח וזה הענין שביאר ר' יהודה רוצה לומר שבזמן שיתחיל בעל השדה לקצור אז נתחייב בפאה כשמכר והשאיר מפני שאמר הכתוב ובקצרכם את קציר ארצכם ואמר מעידנא דאתחיל לקצור אתחייב לי' בכוליה שדה ורבי יהודה המבאר זה הדבר שהקדמנו למעלה אין חולק עליו וביאורו אמת:

משנה ו

בית רובע. מקום שיזרע בו רובע קב ועוד נבאר אלו המדות והסאין בסוף מסכת זו (פ"ח מ"ה):

ולקצור ולשנות. הוא שיקצור מן השבולים כפי שתי אגודות שלא יכול לקבץ אותם בידו באגודה אחת:

ובכורים. רוצה לומר הבאת בכורים ועוד יתבאר לך בסוף זה הסדר שהבכורים לא יתחייב להביאם אלא מי שיש לו שדה:

ופרוזבול. שטר שלא יכתבוהו אלא על הקרקעות ועוד נבאר ענין זה השטר במס' שביעית מן הסדר הזה ומן העקרים שיש בידינו שכל הנכסים חוץ מן הקרקע כגון מיני סחורות וזהב וכסף ואבנים יקרות נקראים שאין להם אחריות ופירוש שאין להם אחריות שאין להם חזרת תביעה וזה שכל מי שיש עליו חוב ומכר סחורות שהיו אצלו אחר שלקח החוב ואחר כך טען שאין לו מה שיפרע אין לבעל חוב לחזור באחריות על הקונה הסחורות ושיוציאם מיד הקונה אבל אם ימכור מי שיש לו עליו החוב קרקע אחר שלקח החוב וטען שאין לו מה שיפרע יחזור בעל חוב על קונה הקרקע ויוציאנו מידו ובשביל זה נקרא קרקע נכסים שיש להם אחריות ומן העקרים שיש בידינו גם כן שהנכסים שאין להם אחריות והם הנקראים מטלטלין אין נקנין בכסף ולא בשטר אבל נקנין במשיכה והוא מכלל הדברים המקנין והקרקע היא נקנית בנתינת כסף ובכתיבת שטר כולל עניני המכירה ובהשתמשות בו וזו היא חזקה לפיכך כל מי שיקנה קרקע ומטלטלין בקנייה אחת וקנה הקרקע באחת משלשה פנים שזכרנו זכה גם כן במטלטלין:

ואלו העקרים כולם והראיות שלהם והשלמת דיניהם עוד יתבארו במקומו במסכת קדושין (כו.) אבל זכרנו לך מהם בכאן ראשי דברים כדי שיתבאר לך בכאן על דרך קצרה והלכה כרבי עקיבא:

משנה ז

שכיב מרע. השוכב מחולי כששייר לעצמו קרקע כל שהוא כבר גילה דעתו שיקוה לקום מחליו ולפיכך שייר לעצמו מה ששייר ומפני זה יתקיים כל מה שנתן ואינו יכול לחזור בו כשיקום מחליו ובלבד שקנו ממנו בקנין אבל אם לא קנו ממנו יכול לחזור אם לא שייר לעצמו שום קרקע ואח"כ נתרפא מחליו חוזר במתנתו ואע"פ שקנו ממנו כי מאחר שלא שייר לעצמו כלום גלה דעתו שמתנתו היתה מחמת מיתה:

ומה שאומר בכאן כשיכתוב לאשתו קרקע כל שהוא אבדה כתובתה זה הענין הוא על שני תנאים האחד מהם שכלל אותה בחלוק נכסיו עם בניו כגון שיכתוב להם לפלוני כך ולפלוני כך ולפלונית כך והיא שומעת ושותקת ולא תערער כגון שתאמר כתובתי אני גובה וראיה על זה מה שאמרו אבדה כתובתה ולא אמר איבדה ר"ל כי בשתיקותה כשחלק לה עם הבנים אבדה מה שיש לה לקבל בכתובתה והתנאי השני שיהיה שכיב מרע אבל אם יהיה בריא תקח כל מה שיש בכתובתה אא"כ יוציא שטר שהיא נתנה או קבלה:

ודברי ר' יוסי אם קבלה עליה אינו ר"ל שהיא לקחה בקנין שהיא רוצה בדבר זה לפי שאין בזה מחלוקת אבל הוא אומר שאם קבלה היא על עצמה שתהיה משותפת בין הבנים ואפי' אם לא לקחה בקנין ולא כתבו בדבר ההוא צואה כבר אבדה כתובתה ואין הלכה כר' יוסי:

משנה ח

הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין. מפני שעבדו בכלל נכסיו וכבר הקנהו אותו ואם שייר קרקע כל שהוא ואומר לו כל נכסיי נתונין לך חוץ ממקום פלוני לא יצא בן חורין לדעת ת"ק לפי שלדעת ת"ק שאין חולקין הדבור לפיכך זה התנאי תלוי בגוף העבד וכאילו התנה באבר מאבריו ויצטרך לספר כריתות וליכא ועל כן לא ישתחרר העבד ולא יקנה בנכסים בשום פנים ואפילו ייחד שם המקום שהתנה בו וכל שכן כשלא ייחד אותו ור' יוסי חולק על זה וקילס (*) ר' שמעון (בתוספתא) שהוא אומר שחולקין הדבור ואין לנו לומר כשהתנה בנכסים שהתנה בגופו של עבד אלא אמר כל נכסי קנויין לך חוץ ממקום פלוני יצא לחירות וקנה כל הנכסים לבד המקום ההוא ואפילו לא היה לבעליו אלא אותו המקום שהתנה בו ואין לו קנין אחרים זולתו יצא העבד לחירות ואף על פי שלא נשאר לו לקנין שיקנה אחר שהתנה בכל קניניו מלבד העבד וזה ענין דברי רבי שמעון לעולם הוא בן חורין רוצה לומר כי כל זמן שלא התנה בפירוש בגוף העבד כבר הוא בן חורין אחר שהתנה בקצת נכסיו שהקנה לעבד קצתם או שהתנה בכל נכסיו שלא הקנה

מהם לעבד כלום אלא אם התנה בדבר סתם ואפי' אם יהיה דבר מועט ואמר חוץ מאחד מריבוא שבנכסי כבר נכנס בחלק ההוא בלא ספק חלק מגוף העבד מפני שהוא מנכסיו ואז נאמר לאו כרות גיטא הוא ואין הלכה כר"ש ומה שאתה צריך לדעת כי מה שאמר בענין שכיב מרע ובכותב נכסיו לבניו ובכותב נכסיו לעבדו שייר קרקע כל שהוא וכן אם שייר מטלטלין הדין אחד אבל אמר קרקע בכולן מפני שהקדים לומר קרקע כל שהוא חייבת בפאה ומיגו דתני רישא קרקע תני סיפא קרקע כי הפאה לא תהיה אלא בקרקע:

פרק ד

משנה א

אמר הכתוב לא תכלה פאת שדך בקצרך (ויקרא כ"ג:כ"ב) בא ללמדנו שיניחנו פאה מחוברת לקרקע וזה בקציר ומה שדומה לזה מן הדברים שאפשר לקטן ולגדול לקחתה:
ודלית. שם לגפן כמו דליותיו (יחזקאל י"ז):
ובדקל התמר. וחליקי האגוזים אגוזי פרך והם מין אגוזים והוא מאד גבוה:
ופירוש לבוז שיקח כל אחד מה שיוכל ואין הלכה כרבי שמעון:

משנה ג

כשיקח מקצתו ויכסה מקצתו לוקחין מידו הכל בין מה שלקח ובא לידו ובין מה שכסה וזה קנס וכן אמרו קונסין אותו ומעבירין ממנו את הכל את התלוש ואת המחובר ועומר השכחה יתבאר אחר זה:

משנה ד

מגלות. הם חרמשים וקרדומות הם ממיני הפטישים והדבר כולו מבואר:

משנה ה

שלש אבעיות. שלש בקשות מלשון אם תבעיון בעיו (ישעיהו כ"א:י"ב) ואמרו נותנין הפאה בשחר בשביל המניקות שהם מצטרכות לאכול בבקר ובחצות בשביל הנערים הקטנים שהם ישנים בבקר ויתהלכו לאטם עד חצות היום במנחה בשביל הזקנים שלא יגיעו לשדה* אלא עד אותה השעה:
ובית נמר. שם מקום:
וענין על החבל הוא על קו מישור מתחלת השדה עד סופה:
מכל אומן ואומן. ר"ל מכל שורה ושורה שכן היו קוצרים שורה אצל שורה וכל שורה נקראת אומן ואין הלכה כרבן גמליאל ולא כר' עקיבא אלא בג' שעות אלו בלבד תנתן הפאה כדי שיהיו שעות ידועות להתקבץ בהם העניים:

משנה ו
שכחה. הוא מה שאמר הכתוב (דברים כד) ושכחת עומר בשדה וזה יהיה כשמוליכין העומרים ממקום למקום כמו שיתבאר ודעת החכמים שכל זרע שלא נתחייב בחיובי קמה והם לקט ופאה לא יתחייב ג"כ בחובת העומר והיא השכחה ואין הלכה כר' יהודה:

משנה ז
כשיקדיש קמה ופדה קמה נתחייב בפאה ובלקט. וכשיקדיש עומרים ופדה עומרים חייב בשכחה:
ואם הקדיש קמה וקצר הגזבר ועשאם עומרין ואחר כן פדאם לא יתחייב בהם ואפי' בשכחה וזה דעת החכמים כפי מה שהקדמנו מן העקרים שיש אצלנו:

משנה ח
עונת המעשרות. היא שעה שיתחייב במעשרות וזמנם משתנה כפי שנוי הזרעים ועוד אבאר אותו במס' מעשרות ומה שאמר וגמרן הגזבר ר"ל ונגמרו הן ביד הגזבר:

משנה ט
זה אשר לקט את הפאה ואמר הרי זה לפלוני אם יהיה זה הלוקט עני ותהיה ראויה לו אותה הפאה אין מחלוקת שזכה לו וזכה בה האיש האחר אע"פ שאיננו כאן שאנו אומרים אחרי שיש לו רשות לקחתם יש לו רשות להקנותם לאיש אחר אבל מחלוקת ר' אליעזר וחכמים אם היה הלוקט עשיר שר' אליעזר אומר אחר שיש לו רשות להפקיר נכסיו ויאכל הפאה ההיא יש לו רשות להקנותה לאיש אחר וחכ"א לא אמרי' תרי מיגו שנאמר אחרי שיש לו רשות להפקיר נכסיו יהיה כאילו הפקירם ונאמר אחר כן אחר שאם הפקיר נכסיו והם ראוים לו יוכל להקנותם לאחרים. והעיקר אצל רבי מאיר שאין קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מן המעשרות ולפיכך לקט והשכחה ופאה שלו חייבין במעשרות לדעתו ואין הלכה. וכשיפקיר לא יתחייב כל הדבר ההוא מעשר כפי מה שהקדמנו שהפקר אינו חייב במעשר ואין הלכה כר' אליעזר:

משנה י
פי' הנושר נופל. פי' תלש שלף מעל הארץ:
תוך היד ותוך המגל. ר"ל מה שיפול ממה שיהיה בתוך היד או המגל הוא לקט ומה שיפול מאחורי היד ומאחורי המגל הוא לבעל הזרע ומה שיפול מקצה היד ומקצה המגל והוא מה שיפול בין הקצוות ולא יפול עליו לא לשון תוך ולא לשון אחור הוא מחלוקת ר' ישמעאל ור' עקיבא והל' כר"ע:

משנה יא
חורי הנמלים הם חורי הנמלים שהם עושין בארץ לאגור שם הזרע כשיהיו בקמה הם בחזקת בעה"ב כי אין לעניים בקמה כלום וכשימצאו מאחרי הקוצרים שהרי יש שם זכות לעניים במה שנפל אמר שהזרע העליון והוא הלבן לעניים לפי שנאמר שהם מן הזרע החדש והזרע התחתון והוא השחור לבע"ה לפי שנאמר שהוא קדמון ומזרע השנה שעברה הוא ור"מ אומר כי אפשר להיות השחור ההוא מזה החדש כי אי אפשר שלא יהיה בזרע טוב ורע ואחרי שהדבר ספק נאמר ספק לקט לקט והלכה כרבי מאיר:

פרק ה

משנה א
גדיש שלא לוקט תחתיו. הוא שיקבץ ערימות חטים על מקום שלא נלקט ממנו לקט של עניים אבל קבצוהו והושם על הלקט וקנסו קנס שיתן מן הערימה ההיא כל הנוגע ממנו בפני הארץ מחובר אל מה שיהיה שם מן הלקט.
ופי' אומדין הוא השיעור על דרך קירוב. פי' נפילה שיעור מה שזרע בה בשעת הזריעה ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל:

משנה ב
בשבולת שבקציר. פי' כשיקצור השבלים אפשר שתשאר שבולת אחת בארץ נמלטה מן המגל ונקצר כל מה שסביב ואמר שאם הגיע לקמה עומדת יהיה דינה כדין הקמה והיא של בעל הבית ואם לא יגיע ראשה לקמה עומדת היא כמו לקט ויקחוה העניים:
ומה שאמר מעשר שבולת אחת. כבר בארנוהו ב] והוא שיקח שתי שבלים מן הגדיש ההוא ויקח אחת מהן ויאמר אם תהיה זאת שבולת לקט טוב ואם אינה שבולת הלקט יהיו המעשרות המחוייבות לה בזאת השבולת האחרת ויתן הראשונה לעני והשניה לכהן ואמר ר"א כי העני לא זכה בשבולת ההיא עד יקח תמורתה אחרת אא"כ נתן לו הזרע כלו על מנת שיחזירהו לו וזה הדין נוהג אצלנו מתנה על מנת להחזיר שמה מתנה ותהיה אז אותה השבולת שהוא לקט באה ליד העני ואז יוכל שיקח אחרת על הענין הנקדם ואין הלכה כר"א:

משנה ג
מגלגלין. ידוע:
וטופח. שם מין ממיני הגרגרין קרובים בדמותם וטבעם מן השעורים והרופאים קוראין אותן בלשון ערב קורטום"ן ואמר ר"מ שיש להשמר מזה המין שלא יקצרוהו בכלל הזרע

מפני שיזיק לעניים שמא יהיה הלקט הנופל מן המין ההוא וחכמים מתירין כי הם אומרים שאפשר שיהיה הלקט מן הזרע הטוב ולא מזה המין ואין הלכה כר"מ:

משנה ד

כשיצטרך אדם בדרך ללקט שכחה ופאה אע"פ שיש לו ממון אינו חייב לשלם כשיחזור לביתו אלא במדת חסידות:

משנה ה

כשיחליף עם העניים מה שלקט פטור מן המעשרות מפני שהיה של עניים ואין עליו חובת מעשרות ומה שבא ליד העניים יהיה אחר התרומה מפני שהיה ממון בעה"ב שהוא חייב במעשרות.

ופירוש אריסות השותפות בתבואת הארץ ושם השותף בענין ההוא אריס והוא שיקח הארץ לעבוד אותה ולהתעסק בעניניה וכבר הקדמנו שהכהן והלוי כשיקנו הזרע יש להם להוציא מידיהם המעשרות אף על פי שהם שלהם ויתנו אותם לאחרים וכמו כן העניים כשיקנה עני או יהיה אריס יש לנו להוציא מתנות העניים מידו ויתנו לאחרי' לפיכך הודיענו שאם יקחו שני עניים שדה באריסו' אין לנו להוציא מתנות העניים מתחת ידם אבל יתן כל א' מהם לחברו מעשר עני מחלקו שנתחייב בו ונתבארו דברי חכמים בדברי רבי יהודה ופירושו שבזמן שקבל השדה באריסות שיקח מתבואתה חציה או שלישית' או רביעיתה או זולתו מן החלקים כל שנעשה השדה א] כולה ברשותו ובחזקתו ולפיכך אסור בלקט ובשכחה ובפאה אבל אם יאמר לו חלק ממה שאתה קוצר יהיה לך אין לו חלק אלא במה שהוא קוצר ולא נעשית השדה ברשותו ומותר לו לקט ושכחה ופאה ומחייבין אותו מעשר עני המחויב לדבר הקצור מפני שיש לו בו חלק והלכה כרבי יהודה שהוא מבאר דברי חכמים:

משנה ו

ענין זה שמכר השדה כולה ותבואתה והמוכר ההוא שנשאר עני מותר בלקט שכחה ופאה והלוקח אסור בלקט שכחה ופאה ואפי' לא נתן הכסף או אפי' לוה דמיה. וכשישכור הפועל עצמו על מנת שילקוט בנו עמו הוא גוזל העניים. ומה שאמר עולים והפסוק אמר עולם. לא יקשה בעיניך שזה על דרך דרש ומעיקרי לשון הקדש כי אותיות המשך והנוח יתחלפו קצתם עם קצתם והם טפלות מן הכתיבה להקל ור"ל בעולים עולי מצרים כלומר המצות והחוקים אשר צוה האל ליוצאי מצרים:

משנה ז

חפוהו בקש. כסוהו והסתירוהו בתבן ודומה לו:

משנה ח

המנהג לקצור החטה ולעשותה ערימות ערימות במקומות רבות עד שיקבצו הכל במקום אחד ומן המקום ההוא למקום הדישה והוא נקרא גורן. וכל אשר יקבצו מן הערימות מעל הארץ נקראו כובעות שהם דומים לכובע וכל מה שיקבצו בחפירה שהיא נעשית בארץ נקראו כומסות גזור ממלת הלא הוא כמוס עמדי (דברים ל"ב:ל"ד) ומה שיתקבצו ממנה כעגולה דמות רחים נקראו חררה וכן ביאר הגמרא ולעמרים הוא שיוליך האלומים הקצורים לעשות מהם עמרים גדולים וזה הוא נקרא לעמרים וכל מה שיוליכם ממקום הקצירה אל אחד המקומות האלה אם שכח כלום במקום הקצירה אינו שכחה ואם הוליך מאלה המקומות למקום הדישה ושכח דבר באחת מאלו המקומות יש לו שכחה וזה ענין מה שאמרו ממנו ולגורן יש לו שכחה. וענין המעמר לגדיש ידוע. ומה שאמרו גמר המלאכה ר"ל המקום שאין מוליכין אליו כי אם לקבץ שם העמרים בלבד ולא יקבץ אותם העמרים אחר כן לעשות מהם עמרים גדולים ואמר הכתוב כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה ואמר מה קציר שאין אחריו קציר אף עומר שאין אחריו עמור ואז יתחייב בשכחה:

פרק ו

משנה א

כבר בארנו כי ההפקר אינו מחויב במעשרות ומה שהפקיר לעניים בלבד אומרים ב"ש שהוא הפק' ואינו מחויב במעשר והביאו ראיה עליו מה שאמר הכתוב (ויקרא י"ט:י') לעני ולגר תעזוב אותם ואמרו יש לך עזיבה אחרת שהיא לעניים ולא לעשירים וב"ה אומרים אמר הכתוב בשמטה (שמות כג) תשמטנה מה ת"ל ונטשתה יש לך נטישה אחרת כזו. ואתה צריך לדעת כי לבית שמאי מי שהפקיר לאדם ולא לבהמה לישראל ולא לנכרים לעניי אותה העיר ולא לעניי עיר אחרת שכל זה הפקר ואינו מחויב במעשרות:

משנה ב

גפה. הוא שער המגולה והוא ממלת ויגיפו הדלתות (נחמיה ז):

גדיש. הוא צבור העמרים:

ולכלים. כלי חרישה. וכבר בארנו בגמרא שהם לא נחלקו כנראה מן המשנה הזאת שאינו שכחה אבל נחלקו כשיקח העומר להוליכו במדינה ונתנו באחד מן המקומות הנזכרות ושכח אותו שבית שמאי אומרים אחר שלקחו זכה בו ואינו שכחה ובית הלל אומרים שכחה:

משנה ג

מה שאומר העומר שכנגדו מוכיח סדר המשנה היה ראוי להיות כך העומר השכוח ראש שורה שכנגדו מוכיח אם שכוח הוא אם אינו שכוח ומה שאמר ומודים שאינו שכחה בשלא שכחה סמוך לגפה ולגדיש כאשר בארנו במה שהקדמנו:

משנה ד

מה שאמר ושלפניהם שכחה. כי מה שיש לפני כל אחד ואחד מהם הוא אחורי השני ואסור לו לחזור לאחוריו ולקחת מה שיש מן העומרים לשם כמו שיתבאר:
שלפניו אינו שכחה. ר"ל העומר שהניחו במקום שהתחיל ממנו לפי שהוא מחובר עמהם בעמרי' הערוכי' ממזרח למערב וכאילו התחילו השורה האחרת למזרח או למערב וזו הצורה וזה הענין ממה שאמר מוכיח כמה שהקדים ואלו השורות הם שורות של עומרים ואני ציירתי לך נקודות במקום העומרים כדי שיתבאר לך וכזאת תהיה צורת העומרים אשר בהם זה הדין ומה שאמר בל תשוב רצה לומר שהוא עובר על דברי הכתוב שאמר (דברים כ"ד:י"ט) לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה:

משנה ה

צבורי. הם הערמות:
הוצני פשתן. קני הפשתי' קודם שיכתשוהו ושישרוהו כשיתלשו אותו:
ופרט הוא מה שנא' ופרט כרמך לא תלקט (ויקרא י"ט:י') וב"ה מביאין ראיה ממה שאמר (שם) לעני ולגר תעזוב אותם ויש לו לעזוב שנים. וב"ש מביאין ראיה ממה שאמר (דברים כ"ד:י"ט) לגר ליתום ולאלמנה ויש לו לעזוב שלשה:

משנה ו

מה שאמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים הוא לשון שאילה שאמר להם רוב העמרים השכוחות יש בהם תועלת לבעל הבית או יש לו בהם הפסד. והודו לו ואמרו שיש ברובם תועלת לבעל הבית ואינה שכחה כשיהיו רבים. וכאשר הודו על זה השיב עליהם מדבריהם ואמר להם איך אמרתם שרובם הפסד לבעל הבית שהרי אתם אומרים כשיהיה עומר אחד אינו שכחה ואם יהיה שנים הם שכחה השיבוהו ואמרו לו כשיהיה עומר אחד הוא כמו הגדיש והכתוב אומ' (שם) ושכחת עומר ולא גדיש וכשיהיה שני עמרים הוא כמו שאר עומרים הקטנים. ועוד אמרו (שם) לא תשוב לקחתו עומר שאתה יכול לפשוט ידך וליטלו יצא זה שאינך יכול לפשוט ידך וליטלו ואין הלכה כרבן גמליאל.
ופירוש כריכות אגודות:

משנה ז

דע שהשכחה היא מחויבת לקמה כמו שהיא מחויבת לעמרים לפי שאמר הכתוב (שם) ושכחת ולא תשוב:

וכבר בארנו (לעיל פ"ה מ"ג) כי טופח ממיני הגרגרים הידוע קורטמאן בלשון ערב ובקעה גדולה ממנו תוציא זרע מעט ויצא רובו בתבן וקש לפיכך הוא אומר שאף על פי שאחר שיודש ומרחו אותם לא תקבץ ממנו סאתים רואין אותם השבלים כאילו הם שעורים אשר גרגיריו גסים וכאילו יש בהם סאתים ולא תהיה הקמה ההיא של טופח שכחה:

משנה ח

אמר הכתוב (שם) כי תקצור ושכחת עומר ואמר עומר שסביבותיו קציר שכחה ולא עומר שסביבותיו קמה וכשישכח עומר סמוך לקמה אינו שכחה וכן כשישכח קמה והיו ראשי השבלים ממנה מחוברים בקמה שנית והיתה הקמה ההיא השניה סאתים ויותר תהיה מצלת הקמה המחוברת אליה ולא תהיה שכחה ותשאר לבעל הבית. וזה ענין מה שאמר מצלת את העומר ואת הקמה. אבל אם שכח העומר והיה סמוך לעומר שאינו שכוח יהיה השכוח שכחה. וכן אם שכח קמה פחות מסאתים והיתה לצד העומר שאינו שכוח תהיה הקמה שכחה וזה הוא מה שאמר והעומר אינו מציל לא את העומר ולא את הקמה ועוד נבאר שיעור הסאה אחר כן וסאתים משנה הסאה:

משנה ט

כבר הקדמנו שסאתים אינה שכחה וכשישכח סאה קמה וסאה עקורה לא נאמר יצטרף זה לזה ולא יהיה שכחה וכן באילן כשיהיה קצת השיעור שלא יהיה כמוהו שכחה באילן וקצתו תלוש ועקור מן הארץ וכן השומים והבצלים כשישכח מקצתם בארץ ומקצתם תלושים והמחובר משניהם אינו שכחה ולא נאמר שיצטרפו כדי שלא יהיה שכחה ור' יוסי אומר שהם מצטרפים עד שיפריש ביניהם רשות העני ויהיה זה כשיזכה בקצת הדבר ההוא התלוש או במחובר ואחר כך נשכח קצתו האחד אז לא יצטרף עמו הקצת האחר ויהיה כמו כן שכחה ואין הלכה כרבי יוסי:

משנה י

כבר בארנו שחת הוא הגז הקצור לאכילת הסוסים:

ולאלומה. הוא עומרים והענין ההוא שיקצצנה כולה ויחלוק אותה לאלומות ואל יקבוץ מן האלומות ההם עומרים כי האלומות כשיתקבצו נעשים עומרים:

ואגודי השום. הוא השום המחובר חבור הטבע בשרשי צמחיו ויהיה מהם שורש אחד כולל ראשים רבים:

אגודות השום. שיחבוט אותם ביד חביטה קלה קודם שיתקבץ מהם עומרים:
ופירוש טמונים בארץ ר"ל שיהיה הנאכל מהן מתחתית לארץ כגון הבצלים והשומים והלפתות:
ופי' הלוף מין ממיני הבצלים בלא ספק ואין הלכה כר' יהודה:

משנה יא

כבר בארנו בפרק זה שיש לקוצר שכחה כשישכח קמה וכן למעמר. והתנאי שישוב ויקח מה ששכח בטל שהעיקר בידינו כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל אלא בממון כמו שיתבאר במקומו:

פרק ז

משנה א

אמר הכתוב (דברים כד) ושכחת עומר בשדה ואמרו עומר שאתה שוכחו לעולם יצא זה שאתה זוכרו לאחר זמן וכשישכח אילן ידוע ותהיה ידיעתו מפני הגבלת מקומו או לרוב זיתיו או לרוב שמנו האילן ההוא לא יקרא שכחה כי הוא זוכרו לאחר זמן:
ונטופה שם מקום ופעמים רבות מיחסים שם מיני האילנות לארצות:
ושפכוני. זיתים נקראים על שם המקום שהיה מוציא שמן הרבה ועל כן פירשוהו שפכוני וענינו שפיכת שמן לרוב גזור ממלת שפך:
ובישני הוא נקרא על שם המקום והזיתים ההם לא היו עושין שמן הרבה על כן נקראו בישני לקוח מבושה:
ומה שאמר עושה הרבה הוא רוב הזיתים:
ודברי רבי יוסי קבלה מפני שאמר אותו בזמן אנדריאנוס המלך שהיו הזיתים מעטים מאד שזה המלך החריב הארץ וכרת הזיתים ומפני מיעוטם בזמן ההוא לא היה שכחה שהיה זוכרו אחר זמן ואחר כך כשחזרו הארצות לישובן ורבו הזיתים לא היה מחלוקת שיש לו שכחה:

משנה ב

כשיהיה ג' שורות מן האילנות שיש ביניהם ערוגות שתים ושכח אילן באמצע השורה השלישית אינה שכחה שהאילנות הסתירוה וזו היא צורתה וכבר בארו בגמרא ובתוספתא כי מה שאמר בד"א חוזר על ענין ראשון מן הפרק ויהיה סדור הדברים כן כל זית שיש לו שם בשדה אפי' כזית הנטופה בשעתו ושכחו אינו שכחה בד"א בזמן שלא התחיל בו אבל התחיל בו ושכחו הרי זו שכחה עד שיהיה בו סאתים:

ומה שאמר כל זמן שיש לו תחתיו. ר"ל כל זמן שיש לעני רשות לקחת השכחה מתחת האילן יש לו כמו כן רשות לקחת אותו מן האילן:
והמחבא שם העץ שחובטין בו הזיתים עד שיפול מה שנחבא בין העלים ועל כן נקרא מחבא כי הוא מגלה מה שנחבא ואמר ר"מ שיש לו לקחת השכחה כל זמן שנשאר באילנות פרי ומשיכלה פרי מן האילן ויחבטו אותו ולא יפול ממנו דבר והוא מה שאמר משתלך המחבא אין לעניים אז שכחה וחכ"א עד שיכלה הפרי מתחת האילנות הוא מה שאמר כל זמן שיש לו תחתיו יש לו בראשו ואין הלכה כר"מ:

משנה ג

כבר הקדמנו פי' הנושר שהוא הנופל:
ועוקץ הוא קצה הדבר ועשו ממנו שמוש פעל ואמרו עקץ ר"ל כרת העוקץ:
ופי' הוסבך בעלים נסתבך בעלים:
וכלכלה הוא הסל וכבר פירשנו אל תסג גבול עולם:

משנה ד

כתף הוא שיצאו מן האשכול שריגים דקים מלאים ענב וכן העץ כמו ההדס המזרחי אבל פי' נטף הוא נוזל ר"ל שהוא דבר נוטף ונוזל ונוגע קצתו על קצתו עד יתכנס ויתאבק זה על זה וכל מה שהוא זולת זה הוא מה שקראו הכתוב עוללות:
וארכובה הם הכרוכות שיש בזמורות:
נקרצת היא נחתכת ונגזרה מן קרץ מצפון (ירמיה מו) ואין הלכה כר' יהודה:

משנה ה

המדל. התולש וענינו כמו שהוא מותר שיכרת הזלזלים וישליכם כאשר יכרתו מן האשכולות כן הוא מותר לו לכרות מן העוללות ואין הלכה כדברי רבי מאיר:

משנה ו

אמר הכתוב בכל אילן שנטע (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים ודינו שיאכלו אותו בעליו בירושלים כמעשר שני ובה"א כשקרא הקב"ה תבואת השנה הרביעית קדש הלולים וקרא המעשר קדש משפטו כמשפט המעשר וכשיפדה נטע רבעי שלו לעצמו יוסיף חמישיתו על מה שהוא שוה כאשר אמר הכתוב (שם כז) במעשר אם גאל יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו.
וביעור הוא להסירו מביתו כשישלם זמנו כמו שנבאר במסכת מעשר שני והוא מה שאמר הכתוב בערתי הקדש מן הבית וב"ש לא יחייבוהו כלום מכל זה שלא נכתב דבר בענין זה כלל כי אלו הפסוקים באו בענין המעשר ואינם מדמים כרם רבעי למעשר:

משנה ח

מן העקרים שבידינו אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו לפיכך כשנראו העוללות לא יכול לעשותם הקדש מפני שהן ממון עניים:
וענין שכר גידולים שכר מה שהוציא האילן מן הפרי בשעת הקדש עד אשר חנטו פגיו ונתבשלו:
וערים הוא גפן אדרת אשר נטשו קציריה בענפי האילנות וגבה קומתם ונקרא בלשון ערב עריש:
וברגליות הם הגפנים השטוחות על הארץ שהרגל נוגעת בהם כמו הכרמים כולם והוא גזור ממלת רגל והלכה כרבי יוסי:

פרק ח

משנה א

אומר הכתו' בזה החלק הנעזב לעניי' לעני ולגר תעזוב אותם (ויקר' יט) וכשיפסקו העניים מלבקש אותם הם מותרים לכל בני אדם כי לא צוה הקב"ה שיעזבוה לאיבוד או לעופות:
ונמושות. הם הזקנים הבאים בימים ועיקר לשונם הוא כן והשאילו בכאן זה השם ללוקטים אחר הלוקטים והם המלקטים השניים והמשיל אותם לזקנים לאיחורם מפני שבושש לבא ולא ימצאו אלא מעט:
ורביעה שניה. המטר השני בזמן הרביעה השניה מן השנה והשאילו כמו כן שם הרביעה לזמן הסתיו לפי שהוא מגדל הצמחים ויוציאם מבטן הארץ כמעשה הבועל בנקבה והוא גזור ממלת תרביע וכן אמרו (תענית ו:) מטרא בעלה דארעא וזמן רביעה שניה בארץ הצבי בשנה המבכרת הוא בי"ז במרחשון ובשנה הבינונית בכ"ג במרחשון ובשנה המאוחרת בראש חדש כסליו ומה שירד מן הגשם קודם י"ז מרחשון הוא ממטרות החורף לא מתחלת הסתיו כל זה בארץ ישראל ועליו נאמר הדבר:
ופירוש מוסקין מנפצין או חובטין הזיתים והחובט נקרא מוסק כמו שיקרא לחורש עודר ולכורת ענבים בוצר ואוסף מיני התבואה קוצר:
איסרות. קיבוץ איסר ושיעור איסר ארבע' גרות כסף ואין הלכה כר' יהודה:

משנה ב

כבר הקדמנו שמתנות עניים אינן חייבות במעשרות וכן הלוי אינו חייב מן המעשרות אשר ניתן לו חוץ מתרומת מעשר כמו שביארנו בפרק שביעי מברכות ואמר שיהיה

העני נאמן בשעת הלקט שיאמר זה לקט ונקח אותו ממנו ולא נתחייב להוציא ממנו מעשר ושאר ההלכה מבואר על זה העיקר:
ומה שאמר אינן נאמנין אלא על דבר שבני אדם נוהגין ר"ל שהם אינם נאמנין באמרם שאלו מתנותיהם ולא יתחייב הדבר ההוא מעשר אא"כ מנהג בני אדם לתת להם הדבר ההוא ונבאר אותו אחר זה:

משנה ג

דרך בני אדם לתת הלקט והשכחה והפאה בחטים ולא בקמח ולא בלחם וע"כ יהיו נאמנין על הזרע ולא יהיו נאמנין על הקמח ולא על הלחם וזה כשיאמר הבעה"ב נתן לי זה הקמח או זה הלחם אבל אם אמר אני לקטתי זרע השכחה והפאה וטחנתי אותו ועשיתי ממנו זה הלחם יהיה נאמן אבל בשעת הפאה.
ופירוש שעורה של אורז שבולת של אורז וכמו כן לא יהיה נאמן עליו כשיהיה זרע נדוש ולא אפוי שהמנהג לא היה אצלם שיותן אלא בשבלים.
ופירוש גריסין פולים טחונין ומקולפים.
ופירוש חי הוא הדבר שאינו מבושל תרגום לא תאכלו ממנו נא לא תיכלון מיניה כד חי (שמות י"ב:ט'):
מעשר עני מנהג בני אדם להוציא מן השמן ולפיכך יהיה נאמן כשיאמר זה השמן הוא מעשר עני:
וזיתי ניקוף. הם הזיתים הנמלטים שנשרו מן האילנות וחובטין אותן העניים והן זכותם ונקוף הוא ממלת כנוקף זית (ישעיהו י"ז:ו') ולא יהיה נאמן באמרו זה השמן מן הזיתים ההם וטעמו היותו נאמן על הלקט ועל הפאה כשיאמר זה הקמח מזרע לקט ופאה טחנתי אותו ולא יהיה נאמן באמרו זה השמן מזיתי הניקוף דרכתי אותו לפי שאי אפשר לדרוך או לטחון דבר מועט:

משנה ד

מלפסו. מין ממיני כלי הבישול נקרא לפס והיו מבשלין בו הירקות:

משנה ה

כוסמין. חטה מדברית והוא מחמשת המינין שנופל עליה שם תבואה:
וגרוגרות. התאנים היבשים:
ודבילה. התאנים הנדבקים זה על זה עד שנעשים כגוף אחד ואלו המדות הנזכרות בכאן לא באנו להודיעך משקל כל מדה מהם לפי שישתנו משקל הדברים המדודים כפי השתנות עצם הדבר המדוד בין דקות לגסות כי אין משקל מדה מדבש כמשקל המדה

ההיא בעצמה מן החלב אבל הודיעך בכאן בדרך המדידה שיעור כל מדה מהם ושמור אותו תמיד בכל המשנה ומתחלה נאמר כי במדה שיש בחלל ארבע אצבעות על ארבע אצבעות ורומה שני אצבעות ושבעה עשיריות מאצבע ויהיה זה האצבע ששיערו בו מאצבעות היד הגודל וזה המדה אשר יש בחללה זה השיעור שזכרנו אחר שיהיה מרובע או עגול או משולש או זולתו מן התבניות הוא נקרא לוג והרבע ממנו הוא נקרא רביעית וחצי הרבע נקרא שמינית ויש בקב ד' לוגין:

וירצה לומר בענין מנה משקל מאה דינרים והדינר ששה דרכמונים או זוזים מזוזי זמנם ומשקל הזוז מהם ט"ז גרגרי שעורים:

ופרס הוא חצי הדבר וענינו בכאן חצי מנה והוא חמשים דינר ואמנם נסדרו אלו המדות מפני שאמר הכתוב (דברים כ"ו:י"ב) ואכלו בשעריך ושבעו ובא הקבלה (ספרי פרשה כי תבוא) תן להם כדי שבעם וזה לא ינתן לעניים אלא ממעשר עני שהוא לעניים וכשיעבור העני על הגורן ויהיה לבעל הגורן מעשר עני לא יתן לו פחות מזה השיעור מאיזה מין שיתן לו ואם ירצה לתת לו יותר יתן ואם יש אצלו מעשר עני בביתו אין עליו חובה לתת לעני שיעור קצוב אבל יתן לכל מי שירצה מן העניים רב או מעט ואין הלכה כרבי מאיר ולא כר' עקיבא והלכה כאבא שאול:

משנה ו

ירצה לומר שדבר זה המחויב לכהנים וללוים ולישראלים כל מי שיש לו מעשר עני חובה עליו לתת השיעורים ההם הנזכרים לכל עני ואם ירצה להקל מן המעשר שיש עליו אצלו *בביתו לתת אותו לקרוביו ולמיודעיו יש לו לקחת חצי מה שיש אתו ממעשר עני ויתנהו לקרוביו העניים ויתן החצי לעניים העוברים עליו וזה ענין מה שאמר היה מציל נוטל מחצה ונותן מחצה ואם יעברו עליו עניים רבים והיה אצלו מעשר עני מה שיספיק לתת לכל אחד מהם השיעור הקצוב יש לו לקחת חצי מה שיש אצלו אע"פ שיהיה הנשאר פחות ממה שיקח כ"א מהם מהשיעור הקצוב ויש לו לקחת החצי ויעזוב החצי ביניהם ויחלקו אותו בשוה ואף על פי שיפול לכל אחד מהם פחות מן השיעור הקצוב ויצניע זה כאשר זכרנו:

משנה ז

ככר הוא לחם אחד:

ופונדיון הוא חצי זוז:

וסאה הוא מדה אשר שיעורה ו' קבים וכבר זכרנו שיעור קב:

וסלע הוא ד' דינרים והדינר ו' זוזים ויהיה צירוף הסלע כ"ד זוזים והארבע סאין כ"ד קבין ויהיה מכירתו קב בזוז כשיהיה החטה ארבע סאין בסלע יהיה בככר שהוא בפונדיון חצי קב וכאילו אמר אין נותנין לעני העובר ממקום למקום מן הצדקה פחות מככר לחם מחצי קב:

ופרנסת לינה הוא מה שצריך אליו בלילה ממטה וכר וכסת ואם יהיה העני ההוא ידוע נותנים לו מה שיחסר. והביאו ראיה החכמים כי שלש סעודות חובה על אדם לאכול בשבת מדברי הכתוב (שמות טז) אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה שהוסיף לשנות מלת יום ג' פעמים:

ותמחוי הוא שם הכלי שיאכלו בו העניים והיו בכל יום משוטטים על הבתים בכלי ויוציאו מכל בית תבשיל מאשר היו מבשלים ויושם בכלי ההוא ויחלקוהו על העניים וחובה להיות שלשה אנשים המתעסקין לקבץ אותו ולחלק אותו לפי שתכף שיקבצוה יחלקוהו בזמן א'. ושם הקופה היא כמו כן כלי מן הגמי או מן הקש והוא כינוי לאשר יתקבץ מהצדקה שיקבצו מיום ששי לששי והעיקר בידינו שכל מי שלא נתן לקופה מה שנתחייב באין ולוקחין עבוטו וכן אמרו (ב"ב דף ח:) ממשכנין על הצדקה אפי' בערבי שבתות ועל כן אל יעסקו לקבץ אותה פחות משנים כי העיקר בידינו שאין עושין שררה על הצבור פחות משנים וכשיחלקוה יהיו ג' מפני שהוא דין מדיני ממונות לתת לזה הרבה כפי צרכו ורוב בניו ויתנו לזה מעט כפי הראוי לו כמו כן והעיקר בידינו דיני ממונות בשלשה:

ומי שיש לו מזון שתי סעודות והוא מאכל ליום אחד לא יקח מן התמחוי שיחלקו בכל יום:

ומי שיש לו מזון י"ד סעודות שהוא מזון שבוע לא יקח מן הקופה שיקבצו בכל שבוע ואולם נעשו י"ד סעודות מזון לשבוע אחד מפני שיש ג' סעודות לשבת ואחד עשר בששה ימים הנשארים ב' סעודות בכל יום אחת ביום ואחת בלילה ולפי החשבון צריך שיהא י"ב סעודות אלא שהם לא חשבו לו סעודת מוצאי שבת מפני שלא יצטרך אליה בשביל שאכל במנחה יום השבת והיא השלמת ג' סעודות של שבת:

משנה ח

ממושכנים ידוע ואפי' אם יש לו כלי כסף וכלי זהב כגון כוסות וקערות אינו חייב למוכרם עד שיקח מתנות עניים ויכתב בכללם אז יאמרו לו מכור אותם הכלים וקנה אחרים ואל תמעיט מתנות העניים:

משנה ט

חמשים זוז אשר יסחרו בהם ישוו מאתים שלא יסחרו בהם כי במה שאמר בהלכה הקודמת לזו מי שיש לו מאתים זוז לא יטול כשיהיו בטלות שאינו יודע לסחור בהם אבל כשיהיה יודע לסחור בהם אפי' לא יתעסק אלא בחמשים זוזים מהם אסור לו ליקח מתנות העניים: